

॥ अंतरी पेटवू ज्ञानज्योत ॥

**उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ,
जळगाव**

द्वितीय वर्ष कला
अभ्यासक्रम

**नाट्य शास्त्र -
विशेष (S-1) (S-2)**

(२००८ जून पासून)

अभ्यासक्रम

द्वितीय वर्ष कला - अभ्यासक्रम

नाट्य शास्त्र - विशेष (S-1) (S-2)

नाट्यशास्त्राचे विशेष शिक्षण घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांसाठी कलेच्या उपअंगानुसार सदर अभ्यासक्रम तयार करण्यात आलेला आहे. द्वितीय वर्ष कला या वर्गात शिकणाऱ्या नाट्यशास्त्र विशेष अभ्यासक्रमासाठी जे दोन विषय (नाट्यशास्त्र S-1) व (नाट्यशास्त्र S-2) यानुसार अभिनय व नाट्यतंत्राचा सुक्ष्मरित्या अभ्यास या अभ्यासक्रमातून अपेक्षित आहे. त्यानुसार अभ्यासक्रमाची मांडणी करण्यात आलेली आहे.

सदर दोन्ही अभ्यासक्रम एकूण १०० गुणांचा असेल त्यात सैद्धांतिक भागासाठी १० गुण अंतर्गत, ४० गुण बहिस्थसाठी आणि प्रात्यक्षिकासाठी १० गुण अंतर्गत व ४० गुण बहिस्थसाठी असतील. सदर अभ्यासक्रम पूर्ण करण्यासाठी प्रत्येकी ९० तासिका अपेक्षित आहे.

द्वितीय वर्ष कला अभ्यासक्रम

नाट्यशास्त्र (S-1) - अभिनय

☛ सैद्धांतिक विभाग :-

अभ्यासक्रमातील घटक :

भाग - १

- (१) 'अभिनय' म्हणजे काय ? अभिनयाची प्राथमिक तत्वे
- (२) नट आणि त्याचे शरीर
- (३) शरीराची ठेवण
- (४) हावभाव
- (५) मंचीय व्यवहार
- (६) आवाज व भाषण
- (७) भूमिकेचे विश्लेषण

भाग - २

- (८) लोककलेतील अभिनय - तमाशा, जत्रा, भवई, रामलिला
- (९) विविध नाट्यशैलीतील अभिनय
- (१०) भारतीय रंगभूमीवरील निवडक नटांच्या अभिनय शैलीचा अभ्यास :

<u>मराठी</u>	<u>राष्ट्रीय</u>
बालगंधर्व	पृथ्वीराज कपूर
नानासाहेब फाटक	नसरुद्धीन शाह
डॉ. श्रीराम लागू	परेश रावल
मधुकर तोरणमल	विजय मेहता
काशीनाथ घाणेकर	ओमपूरी

प्रात्यक्षिक :

- (१) वाचिक अभिनय - मराठी, हिंदी, इंग्रजी व संस्कृत नाटकातील प्रत्येकी ३ नाट्य उतारांचा अभिनयाच्या दृष्टीकोनातून अभ्यास.
  - (२) मूक अभिनय - मुक अभिनयातून कथेचे सादरीकरण (वेळ ५ मी.)
  - (३) उस्फूर्त सादरीकरण - (सांघिक सहभाग)
  - (४) एक व्यक्ती - बहुपात्री अभिनय (३ सादरीकरण)
  - (५) वेगवेगळ्या भूमिकेच्या दृष्टीकोनातून रंगभूषेचा सराव
- (प्रात्यक्षिक परीक्षेत लेखी सोबत दृश्य - श्राव्य माध्यमातून सादरीकरण आवश्यक आहे.)

**प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप
द्वितीय वर्ष कला
नाट्यशास्त्र (S-1)**

वेळ २ तास

एकूण गुण ४०

(सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत)

प्र. १ ला.	-	दिद्योत्तरी प्रश्न किंवा दिद्योत्तरी प्रश्न	१०
प्र. २ रा.	-	लघुत्तरी प्रश्न (३ पैकी २ प्रश्नांची उत्तरे अपेक्षित)	१०
प्र. ३ रा.	-	टीपा लिहा (३ पैकी २ टीपा लिहिणे अपेक्षित)	१०
प्र. ४ था	-	थोडक्यात उत्तरे लिहा.	१०

(७ पैकी ५ प्रश्नांची तीन - चार वाक्यात उत्तरे लिहिणे अपेक्षित)

समकक्ष विषय सूची

जूना अभ्यासक्रम	नवा अभ्यासक्रम
नाट्यशास्त्र (S-1)	नवा अभ्यासक्रम (S-1) अभिनय

द्वितीय वर्ष कला अभ्यासक्रम
नाट्यशास्त्र - विशेष (S-2)
नाट्यतंत्र
सैद्धांतिक विभाग

अभ्यासक्रमातील घटक

भाग १

- (१) स्वातंत्र्योत्तर काळातील मराठी रंगभूमिवरील नेपथ्य रचनेचा इतिहास
- (२) रंगमंचाचा भुगोल व स्थायी नेपथ्य
- (३) नाटक आणि नेपथ्य यांचा परस्पर संबंध
- (४) नेपथ्यकाराची कार्यपद्धती
- (५) विविध नाट्यशैलीनुसार नेपथ्य रचनेचा अभ्यास

भाग २

- (६) पार्श्वसंगीत - प्रत्यक्ष आणि ध्वनीमुद्रीत पार्श्वसंगीत
- (७) ध्वनी संकेत : ध्वनी संकेत निर्मिती व परिणाम
- (८) ध्वनी मुद्रण व संयोजनाच्या साहित्याचा व तंत्राचा अभ्यास

प्रात्यक्षिक

- (१) प्रकाश योजना, नेपथ्य, पार्श्वसंगीत ध्वनीमुद्रण व इतर नाट्यनिर्मिती कार्यासाठी संगणकाचा वापर
- (२) नाटकाच्या शैलीनुसार विविध नेपथ्याचे आराखडे तयार करणे
- (३) आवश्यक नेपथ्य साहित्याची निर्मिती प्रक्रिया अभ्यासणे, फ्लॅट, विंग, लेव्हल, डायस, रोमस्, प्लॅटफॉर्मस्
- (४) प्रकाश आयोजनेचा तक्ता तयार करणे.
- (५) पार्श्वसंगीत व ध्वनीसंकेत आयोजनाचा तक्ता तयार करणे.

प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप
द्वितीय वर्ष कला
नाट्यशास्त्र - विशेष (S-2) नाट्यतंत्र

वेळ २ तास

एकूण गुण ४०

(सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत)

प्र. १ ला.	-	दिघोत्तरी प्रश्न किंवा दिघोत्तरी प्रश्न	१०
प्र. २ रा.	-	लघुत्तरी प्रश्न (३ पैकी २ प्रश्नांची उत्तरे अपेक्षित)	१०
प्र. ३ रा.	-	टीपा लिहा (३ पैकी २ टीपा लिहिणे अपेक्षित)	१०
प्र. ४ था	-	थोडक्यात उत्तरे लिहा.	१०

समकक्ष विषय सूची

जुना अभ्यासक्रम	नवा अभ्यासक्रम
नाट्यशास्त्र सामान्य (S-2)	नाट्यशास्त्र सामान्य (S-2) नाट्यतंत्र

संदर्भ ग्रंथ

१. मराठी रंगमूमीचा इतिहास - श्री. ना. बनहट्टी
२. भरतमूनीचे नाट्यशास्त्र - गोदावरी केतकर
३. संगीताने गाजलेली रंगभूमी - बाबुराव जोशी
४. नाटकातील मिथक - राजू नाईक
५. नाट्यनिर्मिती - यशवंत केळकर
६. भारतीय रंगमंच - आर्य रंगाचार्य
७. रंगभूषा - भावे प्रभाकर
८. मराठी नाटक - माधव मनोहर
९. लोकधर्मी महाराष्ट्र - हिरामण लांजे
१०. नाट्यव्यवहार - प्रा. आपटे वा. शि.